

Holmes Rolston III

ENVIRONMENTAL ETHICS

Temple University Press, Philadelphia,
1988, 385 str.

Započinjući već predgovor etičkim maksimama »Moć bez etike profana je i destruktivna u bilo kojoj zajednici« (Rolston) i »Najveća greška svih dosadašnjih etika bila je u tome što su vjerovala da se moraju baviti samo odnosima čovjeka prema čovjeku« (Albert Schweitzer), autor odmah u prvom poglavlju, pod naslovom *Ljudsko vrednovanje prirodnog okoliša*, pokreće raspravu o vrijednostima koje ima priroda, o vlasništvu nad tim vrijednostima i njihovom značenju. Da treba postojati neka etika glede okoliša, mogu sumnjati samo oni koji uopće ne vjeruju u etiku, smatra autor. Ljudski život nadopunjen artefaktima još uvijek živi u prirodnom okolišu gdje su resursi – sol, zrak, voda, fotosinteza, klima – pitanja života i smrti, a kultura i priroda imaju isprepletenu sudbinu, sličnu načinu na koji su umovi nerazdvojni od tijela. Prema mišljenju antropocentrista, pak, okoliš uopće nije etici primarni cilj. On je sredstvo, a ne cilj po sebi, jer ništa u njemu ne uključuje moral, pa priroda nema intrinzičnu vrijednost. Upravo tu tvrdnju – da priroda nema intrinzičnu vrijednost – Rolston izazivački preispituje u ovoj knjizi.

Svaka živuća stvar eksploatira svoj okoliš za biološke potrebe, a jedino ljudi imaju sposobnost razumijevanja, poštovanja i uživanja prirode mnogo više od njene biološke upotrebe. Priroda ima razne vrijednosti. To su: podržavanje života, ekonomska, rekreacijska, znanstvena, estetička, genetička, historijska, kulturno-simbolizacijska, karakterna vrijednost; vrijednost jedinstva i različitosti, stabilnosti i spontanosti, dijalektička te vrijednost života i religije. Ekološki pokret jasno je pokazao da kultura ostaje sputana bio-

sustavom i da ekologija uvijek leži u pozadini kulture. Premda su cjelokupna naša kultura, naše klasično i moderno čovječanstvo te sva naša znanost, nastali upravo suprotstavljanjem prirodi, mi ljudi, smatra Rolston, vječno tragamo za pozitivnim karakteristikama u »divljem«, koje nas stalno iznova stvaraju (*re-create*). Ljudi moraju već posjedovati neki osjećaj o prirodnom svijetu da bi ga mogli vrednovati, ali iz toga ne slijedi da je vrijednost onakva kakvom je mi procjenjujemo ili osjećamo. Najdublji zadatak environmentalne etike je stoga primjereno postupanje s prirodom, i to ne samo glede razmještaja resursa, vrijednosnog iskorištavanja okoliša, prava budućih generacija itd. nego i glede još nepoznatih oblika života. Čovjek može biti, smatra Rolston, jedini mjeritelj stvari, ali ne slijedi nužno da je on i jedina mjera stvari. Točno jest da sve što vrednujemo uključuje vrijednosti koje posjedujemo, a sve što želimo podrazumijeva želje koje imamo, ali mi moramo ići dalje od tih ljudskih vrijednosti i želja u etičkom smjeru, »ne reducira jući vrijednost pingvina na ljudsko iskustvo, nego šireći vrijednost od subjektivnog ljudskog iskustva na objektivni život pingvina« (str. 32). Budući da je sve međusobno povezano i da ništa nikada ne može biti uništeno, nego samo reciklirano, trebamo slijediti prirodu podvrgavajući joj se. Ljudi su životinje koje precizno izabiru svoje prirodne ili umjetne akcije, smatra Rolston. Pitanjem je li kultura jednostavno suprotstavljena prirodi ili su kulturne vrijednosti komplementarne prirodnim vrijednostima autor preispituje četiri relativna smisla u »nasljedovanju prirode«: 1. **Homeostatički smisao**. Jedini način na koji možemo »lomiti« prirodne zakone jest odbijati da razmotrimo njihove implikacije za ljudsku dobrobit. Izabrati put podvrgavanja prirodi, koji prirodne zakone koristi za našu dobrobit, znači, pak, slijediti prirodu. Rolston smatra da smo dosegнули homeostatički smisao u kojem ljudi mogu slijediti prirodu

na osnovi ljudskih interesa; 2. **Imitativno–etički smisao**. Nema prirodnog dekaloga da se potvrdi »Deset zapovijedi«; priroda nam ne govori ništa o tome kako bismo mi trebali biti moralni. Stoga je Mill, smatra Rolston, nesumnjivo u pravu kada protestira da usklađenost s prirodom ima veze s dobrim ili lošim; 3. **Aksiološki smisao**. Što se prije pomaknemo iz stanja kakvo jest u prirodi u stanje onoga što je dobro za prirodu, naši odnosi s prirodom postaju moralni; 4. **Odgojni smisao**. Ljudsko ponašanje mora imati primjeren oblik i izraz prema našem okolišu.

U drugom poglavlju, nazvanom *Razvijenije životinje: dužnosti za osjećajni život*, autor raspravlja o pravima, dobrima i interesima životinja, ljudskoj superiornosti nasuprot biocentrizmu te ljudima kao moralnim, kognitivnim i kritičkim nadzornicima. »Pitanje nije mogu li životinje razumijevati, niti mogu li govoriti, nego mogu li patiti?« (str. 45). Etičko bi značenje bilo: koristi životinje za svoje potrebe, ali nemoj uzrokovati nepotrebnu patnju. U divljem svijetu nema prava prije ljudskih oznaka postavljenih iznad vrijednosti flore i faune. Rolston smatra kako bi prirodnije bilo reći da životinje imaju **dobra**. Ljudska superiornost nasuprot biocentrizmu pojavljuje se kao drevni aksiom već u Knjizi postanka, koja započinje s božanski određenom ljudskom vlašću nad bićima. Preispitujući taj aksiom, Rolston stvara pokusni popis ljudskih posebnosti i superiornih zahtjeva nasuprot životinjama: 1. vide bolje; 2. trče brže; 3. hodaju uspravno; 4. pare se licem u lice; 5. brinu o svojim mladima duže; 6. kuhaju svoju hranu; 7. svjesni su; 8. samosvjesni su; 9. upotrebljavaju igračke; 10. upotrebljavaju jezik; 11. rasuđuju; 12. upotrebljavaju jezik da rasuđuju; 13. mogu biti kritizirani; 14. kreativni su; 15. imaju slobodnu volju; 16. moralni su akteri; 17. svjesni su svojih umrljih; 18. smiju se sebi; 19. »Čovjek je jedina životinja koja se srami ili ima tu potrebu« (Mark Twain); 20. pro-

mišljeno brane svoje interese; 21. oblikuju društva; 22. oblikuju kulture; 23. stvaraju znanost; 24. mogu biti religiozni; 25. mogu biti nadahnuti strahom; 26. zalažu se za svjetske poglede (str. 65).

Ljudi – kako tvrdi etika jednakosti – ne bi trebali sebe više vrednovati zato što su kultivirani a manje vrednovati divlje životinje zato što one to nisu. Životinje nisu moralno nedostatne, mnogo manje moralne, one su amoralne (nemaju moral). Ljudi su superiorni u voljenju drugih, možda čak i samih sebe. Životinje imaju gastrocentrički pogled glede prehrane, samocentrirani pogled zaštite vlastitog života, pogled usmjerenosti prema vrsti i razmnožavanja svoje vrste, ali ljudi mogu imati i nešto više od antropocentričkog pogleda. U svojoj kompleksnosti oni mogu spoznavati i vrednovati kompleksnost svijeta.

U trećem poglavlju, pod naslovom *Organizmi: dužnosti prema organskom životu*, autor nam objašnjava »objektivne« i »subjektivne« aspekte života, organizme kao normativne sustave, psihološke i genetske sklonosti te ljudske interese i vrijednosti organizama. U praksi je jezik koji etičari obično upotrebljavaju ograničen na onaj boli i užitka, sugerirajući, smatra Rolston, hedonističku teoriju vrijednosti – kao da je bol samo prirodna nevrjednost, a užitak samo vrijednost. Environmentalna etika, pak, više je holistička, boli i užici dijelovi su veće slike, izvedene prema vrijednostima na razini ekosustava.

Četvrto poglavlje, nazvano *Život u opasnosti: dužnosti prema ugroženim vrstama*, posvećeno je zagovaranju etike kao nepristranoj mješavini znanosti i savjesti. Autor raspravlja o vrstama kao stabilizatorima i resursima, nefunkcionalnim i vrstama koje nisu resursi, posebnim oblicima života, dužnostima prema vrstama, individualnim dobrima i dobrima vrsta, očuvanju vrsta *in situ* i *ex situ*, antropogenom nasuprot prirodnom izumiranju te »ugroženoj etici«. Rolston napominje da

pri gubitku ili ugrožavanju vrsta nije uvredljivo samo destabiliziranje niti gubitak resursa nego ubijanje i neosjetljivost na oblike života i izvore koji ih proizvode. Ono što se traži nije samo mudrost nego načelna odgovornost za Zemljinu biosferu. Autor se pita možemo li dati neki smisao ideji dužnosti prema vrstama i zaključuje da nije očuvanje vrsta ono što mi želimo, nego očuvanje vrsta u sustavu. Ono što moramo korektno vrednovati nije samo to što vrste jesu, nego gdje jesu.

U petom poglavlju, pod naslovom *Život u zajednici: dužnosti prema ekosustavu*, Rolston se pozabavio pitanjima suradnje i sukoba u ekosustavima, usmjeravanjem organizacije, prirodnom povijesti, intrinzičnim, instrumentalnim i sistemskim vrijednostima te subjektivnim iskustvom.

U šestom poglavlju, nazvanom *Koncept prirodne vrijednosti: teorija za environmentalnu etiku*, Rolston raspravlja o vrednovanju prirodnih vrijednosti kao epifenomena. Autor ističe kako kroz evolucijsko vrijeme pojedinačni organizmi brane život i vrste, što vodi sistemskom napretku. Priroda izgrađuje život tisućljećima. Pojavljuju se mnogi različiti i viši oblici zamjenjujući prijašnje vrste, iako, općenito govoreći, osnovni načini života rijetko ili nikada ne izumiru. Instrumentalne i intrinzične vrijednosti nisu homogeno raspoređene kroz ekosustave, pa ih Rolston ugrubo skicira s određenim razlikama u njihovim karakteristikama. Ono što ljudi žele vrednovati u environmentalnoj etici nisu sažaljenje, milosrđe, pravo, osobnost, pravda, poštenje, ljepota ili čak užitak i težnja za srećom. Te vrijednosti spadaju u međuljudsku etiku, u kulturu, a ne u prirodu. Ono što ljudi zaista vrednuju u prirodi jest ekologija, plodna Zemlja. Američko društvo u prijašnjim je stoljećima ukrotilo prirodu, ali u ovom stoljeću civilizacija treba ukrotiti sebe i prepoznati integritet divljih mjesta.

U sedmom poglavlju, nazvanom *Environmentalna politika: etika građana*, Rolston

pokazuje da takva stvar kao što je politika ne postoji u prirodi. Politika se javlja kada se ljudi počinju suočavati sa svojim okolišem. Okoliš je »građansko«, tj. javno dobro. U namjeri da razmotri dizajn politike za zaštitu vrijednosti navedenih u prvom poglavlju, autor pokazuje sedam razina vrijednosti iz kojih nudi aksiološki model politike. Vrijednosne razine jesu: individualna preferencija, tržišna cijena, vrijednost individualnog dobra, socijalne preferencije, vrijednost socijalnog dobra, vrijednost organizma i ekosustava.

U osmom poglavlju nazvanom *Environmentalni biznis: etika za promet roba*, Rolston govori o humanističkoj i naturalističkoj strani poslovanja i prometa robama. S humanističke strane dopustive su samo one vrste posla koje ne ugrožavaju naše pogodnosti. U naturalističkoj etici, pak, neki se prirodni objekti procjenjuju moralno u njihovom vlastitom pravu, odijeljeno od ljudskih interesa. Ekosustavi sadrže systemske i intrinzične vrijednosti – dinamičku stabilnost, integritet, biotičke zajednice, moć vrste – iz kojih ljudi izvode dužnost da poštuju »prirodu«. Vrsta aktivnosti koju poslovni svijet čini ograničena je koristima i štetama nanijetima fauni, flori, ekosustavima i zemljišnim oblicima. Ponekad se može čuti protest da ni vlade ni poslovni svijet nisu moralni agenti, nego su to samo osobe, tako da je moguća samo osobna etika koju prakticiraju pojedinci u poslovnom svijetu ili vlasti. Environmentalna etika povezuje nas tada s problematičnom temom: kako harmonizirati disonantne zahtjeve privatnih interesa i javnih dobara? Rolston također ustvrđuje kako često imamo 'GIGO' ekonomiju – *garbage in, garbage out* – jer stvar nije otpad samo kada je odbačena nego i kada je prodana. Stoga treba optimizirati recikliranje i prihvatiti ne-rast ekonomije, jer »što je vitalniji jedan neobnovljivi resurs, vrednija je upotreba u koju će biti stavljen« (str. 300). Što je okoliš rjeđi, ljepši i krhkiji, pomnije ga treba tretirati. Izgleda da je moralnim filozofima

očito da užitek po sebi mora biti dobra stvar a bol po sebi loša, pa ako je to zlo za osobe, zašto ne bi bilo i za osjetljive životinje, pita Rolston i upućuje nas na štovanje života vrsta, čak i više nego pojedinca. Zapravo nema, prema Rolstonovu mišljenju, takve stvari kao što je zdrava ekonomija u bolesnom okolišu. Prije ili kasnije i etika i biznis moraju stupiti u prikladno jedinstvo opstanka.

U zadnjem, devetom, poglavlju, nazvanom *Dolje prema Zemlji: osobe u prirodnoj historiji*, Rolston spaja filozofiju prirode s filozofijom života, povezujući ljudske etičke sposobnosti s prioritetima prirode i kulture. Autor smatra da na razini Zemlje moraju postojati lokalne, osobne

etike koje prakticiraju pojedinci nastanjeni u svojim okolišima te da etika mora imati vlasnika, jer to nije samo teorija nego uvjerenje. Tek ovdje postaje vidljivo da environmentalna etika nije otkriće teorije, niti niz argumenata, ni dužnosti, nego sposobnost. Rolston tu zamišlja ljude kao moralne nadzornike Zemlje koji ne bi trebali biti slobodni od svoga okoliša, nego slobodni u njemu. Ljudska kultura u svojoj proslavljenoj povijesti jest kultura *homo sapiensa*, mudre vrste. Rolston vjeruje da će upravo i jedino taj *homo sapiens* optimizirati dobro svoje vrste bivajući dobrim prema svom okolišu.

Branka Bjelac